

Archeometria - Régészeti bevezető 1.

Nyersanyagok – általános áttekintés

1) - kőeszközök

**A kőeszközök általános régészeti
vonatkozásai**

**Pattintott kőeszközök 1. – régészeti
vonatkozások (készítés, használat, nevezéktan
stb.)**

Gyuri üzeni: Jövő órán ZH!

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometria - Régészeti bevezető 3.

Maradék előző óráról...

Régészeti alapok 5:

a régészeti leletanyag elhelyezése, kezelése: leltározás
(leltárkönyv, elektronikus) a leletanyaghoz való
hozzájutási-kutathatósági szabályok
Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok,
gyűjtemények (Litotéka, Történeti kőbányák,
Schafarzik gyűjtemény, Miss Marble, CERAMIS)

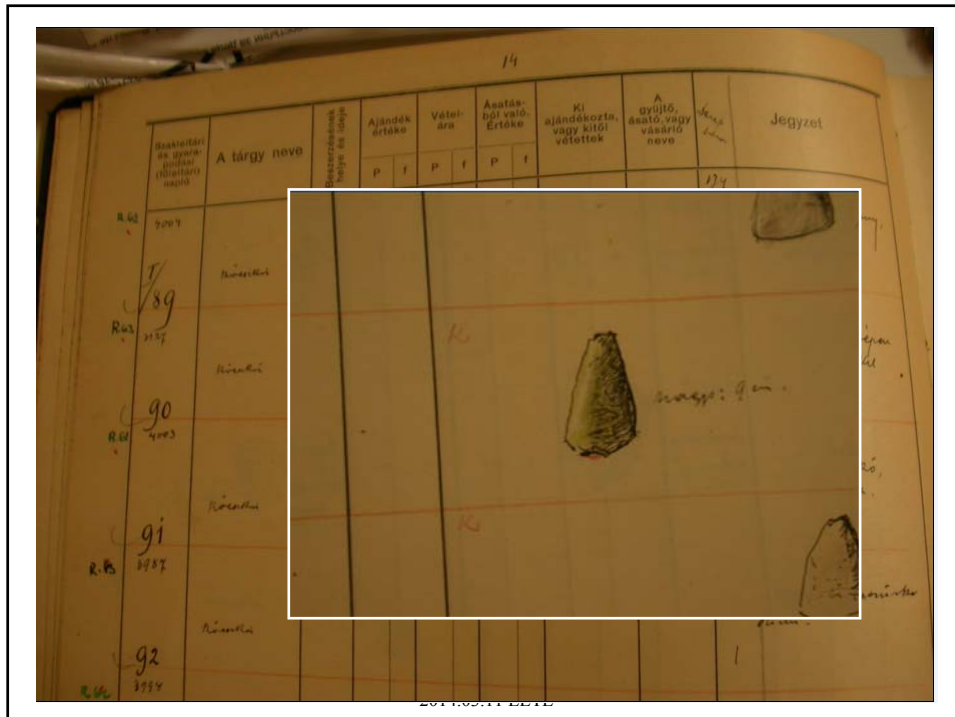
T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometria - Régészeti bevezető 3.

Maradék előző óráról...

Régi leltárkönyvek!

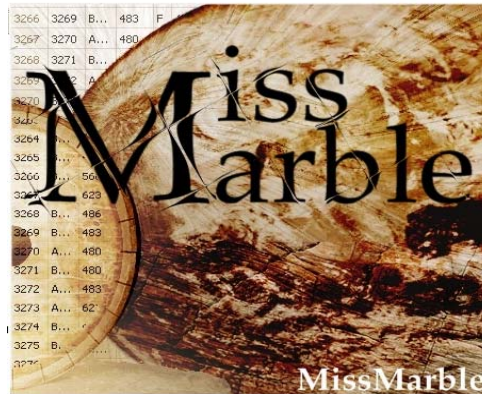
T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények (Litotéka, Miss Marble, CERAMIS)

Miss Marble: http://www.ace.hu/am/2008_3/AM-08-03-ZJ.pdf

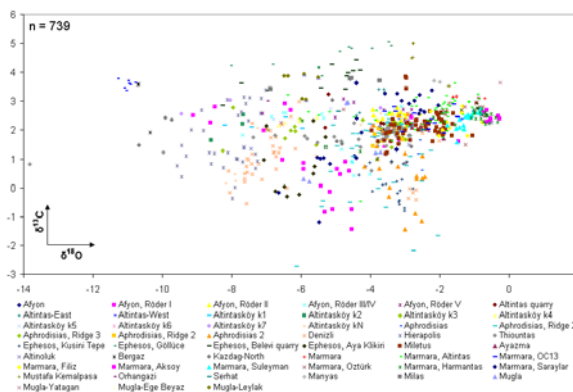
MISSMARBLE
EGY ARCHEOMETRIAI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS
MŰEMLEKVÉDELMI CELŰ, INTERNET-ALAPÚ,
INTERDISZCIPLINÁRIS ADATBÁZIS

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények (Litotéka, Miss Marble, CERAMIS)

Miss Marble:

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények (Litotéka, Miss Marble, CERAMIS)

CeraMIS:

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények (Litotéka, Miss Marble, CERAMIS)

CeraMIS:

The screenshot shows the CeraMIS software interface. The window title is 'Samples(Edit) Bülk_1'. On the left is a tree view of methods, including Identification, Description, Methods, Color and Fabric, Physical properties, Mineralogical Composition, Macroscopical, Microscopical, X-Ray Diffraction, Infrared Investigation, Cathodoluminescence Investigation, Isotopical Investigation, Oxygen and Carbon, Strontium, Chemical Composition, XRF, ESR, FA and QTA, Conservation and Restoration, Photos, and Literature. The main area is titled 'Identification' and contains the following fields:

- Sample ID: 9592
- Sample name: Bülk_1
- Date of Sampling: 2007.01.21
- Short Desc.: Geological Sample, Clay of Felsővadász
- Sample type: Geological S. Archaeological S. Other
- Locality of Geological Samples:
  - Locality: Felsővadász
  - Continent: Europe
  - Country: Hungary
  - Geo.Link: Pannonian Basin
- Samples storage places:
  - Name: Biró, Katalin
  - Instit.: Hungarian National Museum
- Sampled by:
  - Name: Biró, Katalin
  - Instit.: Hungarian National Museum

At the bottom, there are 'Save' and 'Refresh' buttons, and a status bar showing 'Create a record: Hegedüs, Péter' and 'Date: 2009.06.04 21:51:02'.

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények

Litotéka:

- kőszköz nyersanyag összehasonlító gyűjtemény

katalógusok (nyomtatott)

alap adatbázis - két nyelvű, bővített

leltári adatbázis konverzió: napra kész, illusztrált, de információ veszteséggel

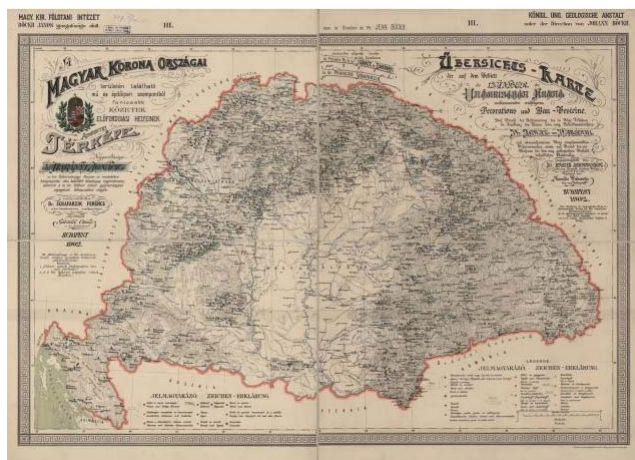
internetes megjelenés (egyelőre csak 1986 magyar, gyenge fotóanyaggal)

jelenleg: Litotéka III?

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények

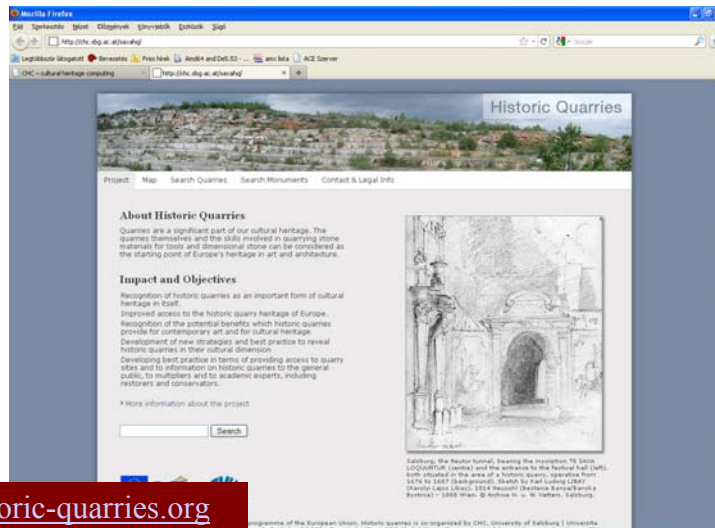
Schafarzik gyűjtemény:

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok, gyűjtemények

Történeti kőbányák:

Archeometria - Régészeti bevezető 1.

Kőeszközök – általános áttekintés
Pattintott kőeszközök 1. – régészeti vonatkozások
(készítés, használat, nevezéktan stb.)

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Kőeszközök

: emberi tevékenység legrégebb dokumentumai
jó fosszilizációs esélyek
korai felhasználás
sokoldalú vizsgálhatóság

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Felosztás:
pattintott
csiszolt
egyéb kőszerszámok

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

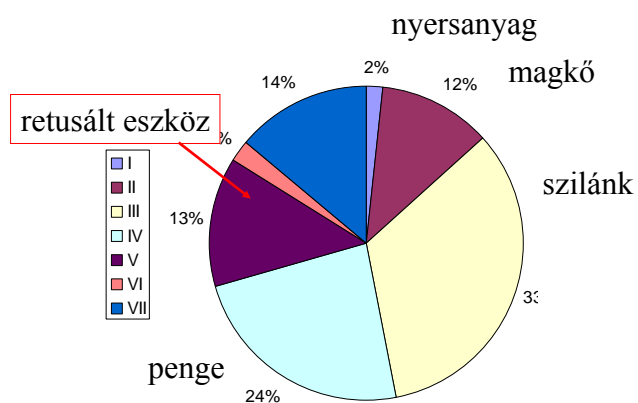
Pattintott kőeszközök 1.

morfológiai típusok, „tipikus” eszközök
technológiai típusok

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

nyersanyag
magkő
szilánk
penge
retusált eszköz
típuslisták

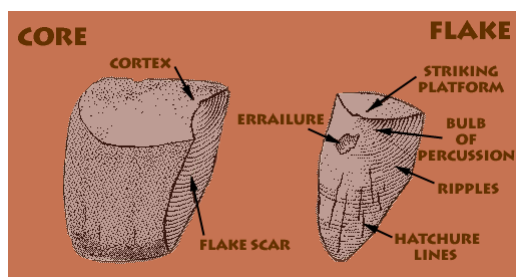

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Pattintott kőeszközök 1.

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Alsó-paleolit korú
obszidián szakócák,
Észak-Afrika
(Gowlett—Crompton
1994, Fig. 12
alapján)

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

http://www.settheory.com/paleolithic_implements/olduvan_cleaver.jpg

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Vértesszőlős. Kavicceszközök az alsópaleolit kultúrrétegből. (MRE)

Pattintott kőeszközök 1.

Nagykálló-Telekoldal

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Nagykálló-Telekoldal

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Modern (DNY USA)
kőeszközök

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Paleolitikum: sokáig szinte kizárólagos történelmi forrás

Fő kutatási mód: tipológia

Francia tipológiai iskola

BORDES 1961: Bordes, François Typologie du
Paléolithique ancien et moyen. Bordeaux 1961

Kumulatív görbe: teljes iparok összehasonlítása

A módszer alkalmazásának határai - földrajzi, kronológiai,
technológiai

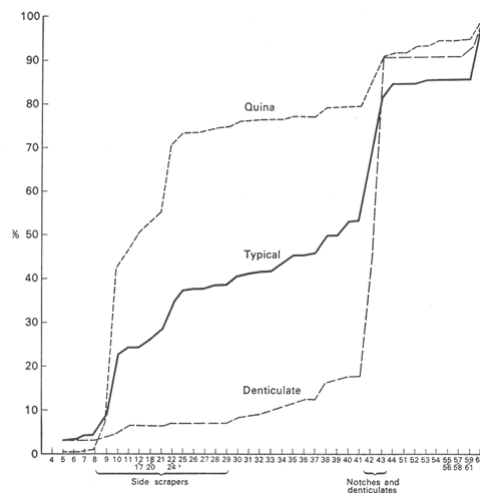
Pattintott kőeszközök 1.

Type #	Description	Type #	Description	Type #	Description
1	Typical Levallois flake	20	Concave convergent scraper	39	Raclette
2	Atypical Levallois flake	21	Déjeté scraper	40	Truncation
3	Levallois point	22	Straight transverse scraper	41	Mousterian tranchet
4	Retouched Levallois point	23	Convex transverse scraper	42	Notch
5	Pseudo-Levallois point	24	Concave transverse scraper	43	Denticulate
6	Mousterian point	25	Scraper on interior surface	44	Alternate retouched bec
7	Elongated Mousterian point	26	Abrupt scraper	45	Flake with irregular retouch on interior
8	Limace	27	Scraper with thinned back	46-49	Flake with abrupt and alternating retouch
9	Single straight scraper	28	Scraper with bifacial retouch	50	Bifacially retouched flake
10	Single convex scraper	29	Alternate scraper	51	Tayac point
11	Single concave scraper	30	Typical endscraper	52	Notched triangle
12	Double straight scraper	31	Atypical endscraper	53	Pseudo-microburin
13	Double straight-convex scraper	32	Typical burin	54	End-notched flake
14	Double straight-concave scraper	33	Atypical burin	55	Hachoir
15	Double convex scraper	34	Typical perçoir	56	Rabot
16	Double concave scraper	35	Atypical perçoir	57	Stemmed point
17	Double convex-concave scraper	36	Typical backed knife	58	Stemmed tool
18	Straight convergent scraper	37	Atypical backed knife	59	Chopper
19	Convex convergent scraper	38	Naturally-backed knife	60	Inverse chopper
				61	Chopping-tool
				62	Miscellaneous
				63	Bifacial foliate

<http://pech.museum.upenn.edu/what.php?sub=Middle+Paleolithic+Stone+Tool+Industries>

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

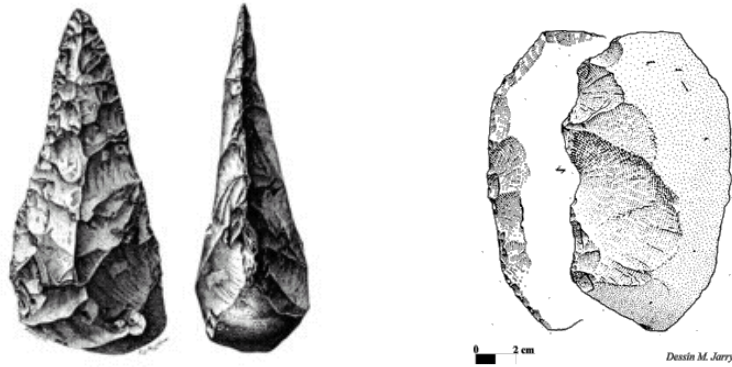
Pattintott kőeszközök 1.

<http://pech.museum.upenn.edu/what.php?sub=Mousterian+Assemblage+Variability&pg=2>

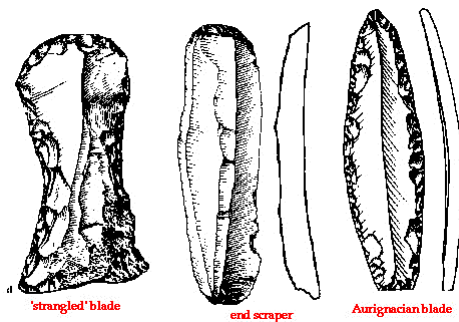
T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

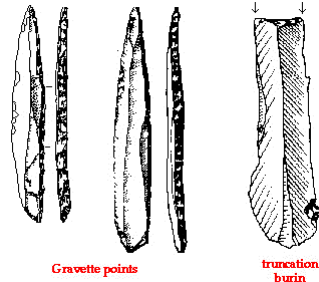
Pattintott kőeszközök 1.

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/sarc/iakh/lithic/MOUST/aurig.gif>

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

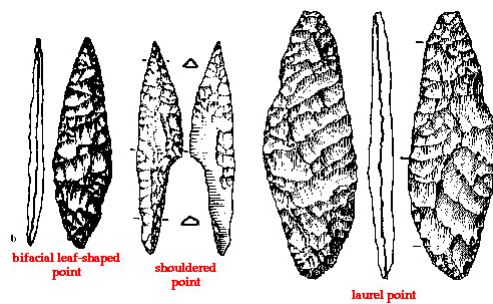
Pattintott kőeszközök 1.

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/sarc/iakh/lithic/MOUST/upperPal.html>

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/sarc/iakh/lithic/MOUST/upperPal.html>

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Miskolc, Szeleta barlang
levélhegyek (MRE)

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Ma: változatos tipológiai rendszerek

Magyar nyelven:

VÉRTES 1965, Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei
Magyarországon
A Magyar Régészet Kézikönyve. Ser. (Budapest)
melléklete

Csiszolt kőeszközök és egyéb: nincs általánosan elfogadott
tipológiai rendszer

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

hasznos lehet:

Más megközelítés:

refitting – újra összeállítás

use wear – használati kopásnyomok

nyersanyag-vizsgálatok

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

Miskolc-Avas.

Simán K.ásatása

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 1.

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/sarc/iakh/lithic/bar/bar1.html>

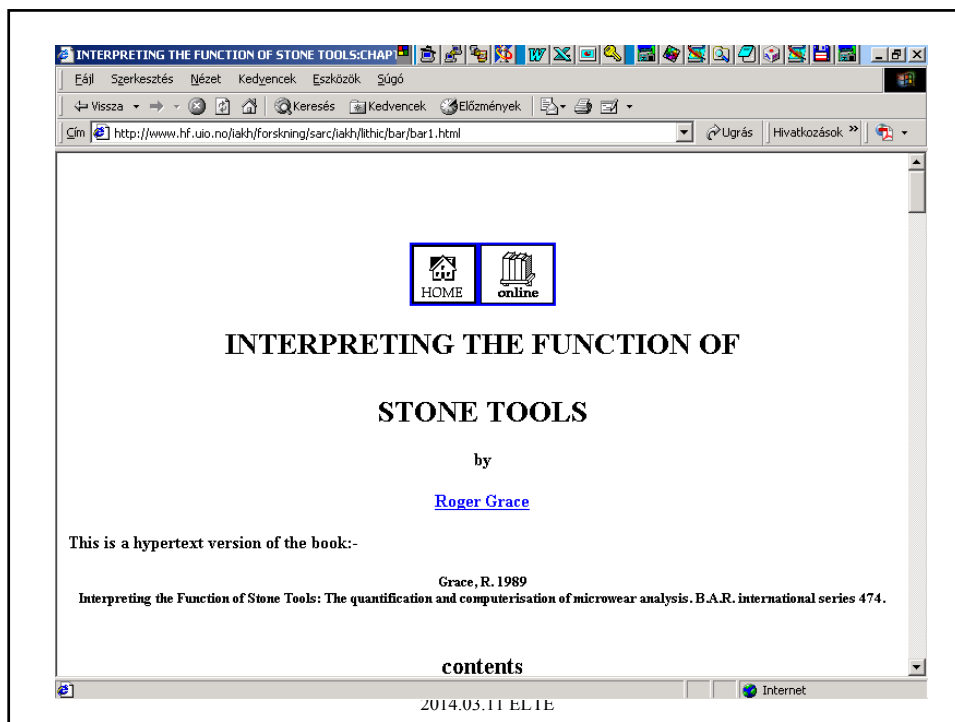
Roger Grace (1989)

PLATE 7

'away from the edge' polish distribution on test tool 34 (200 magnifications)

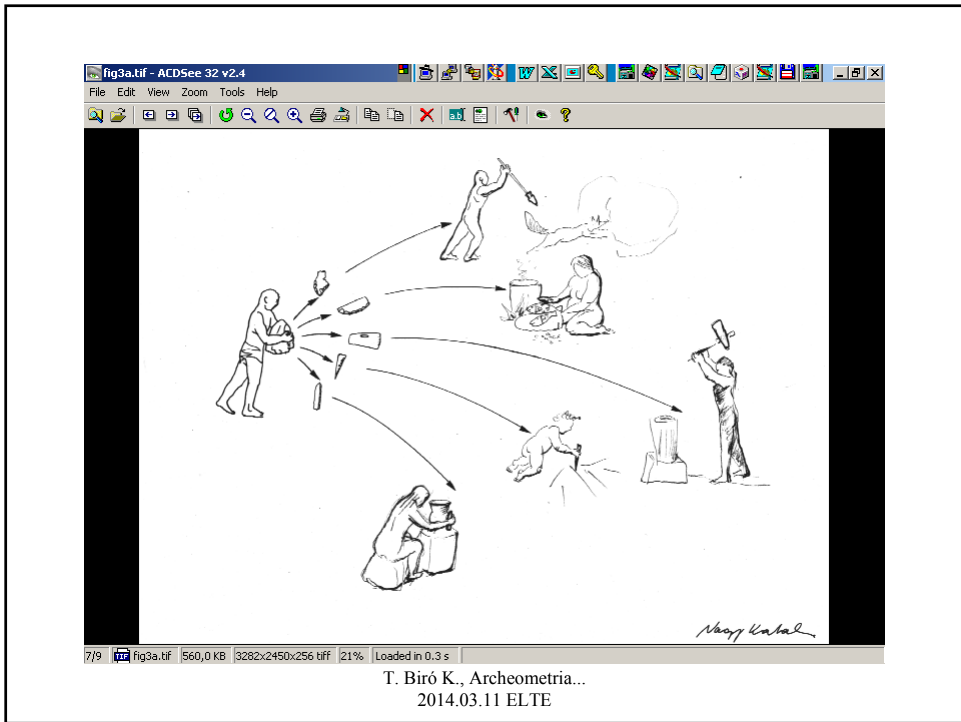
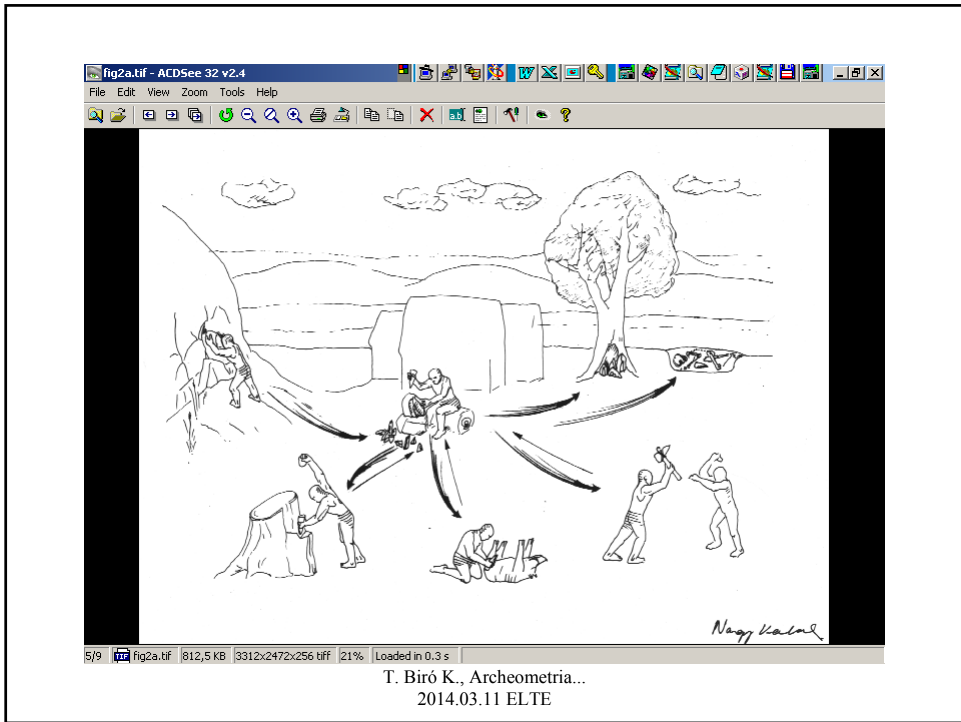
T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

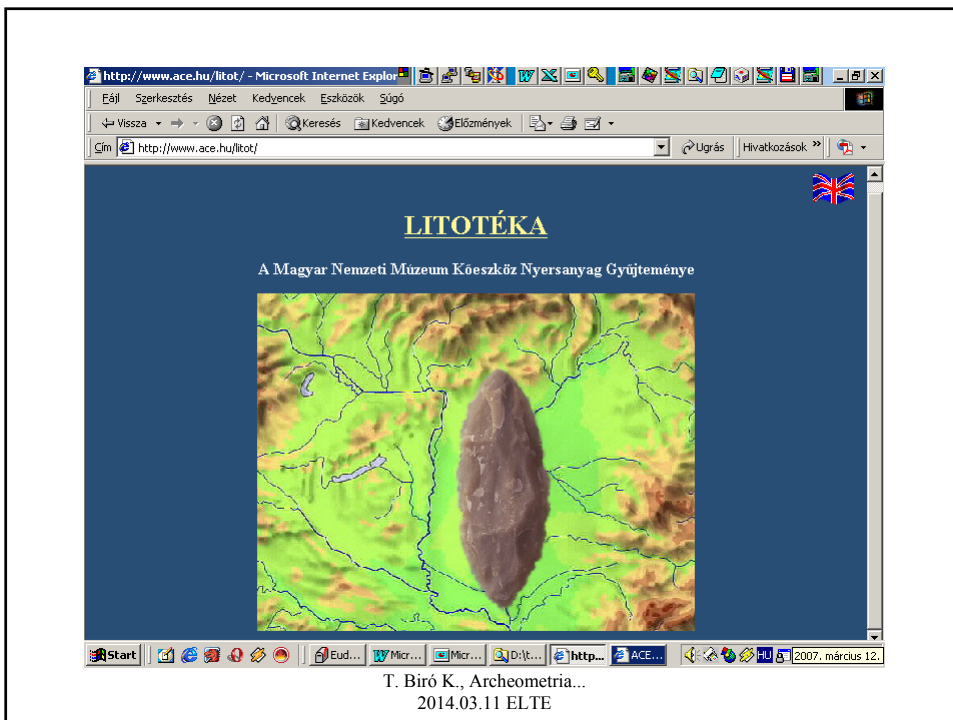
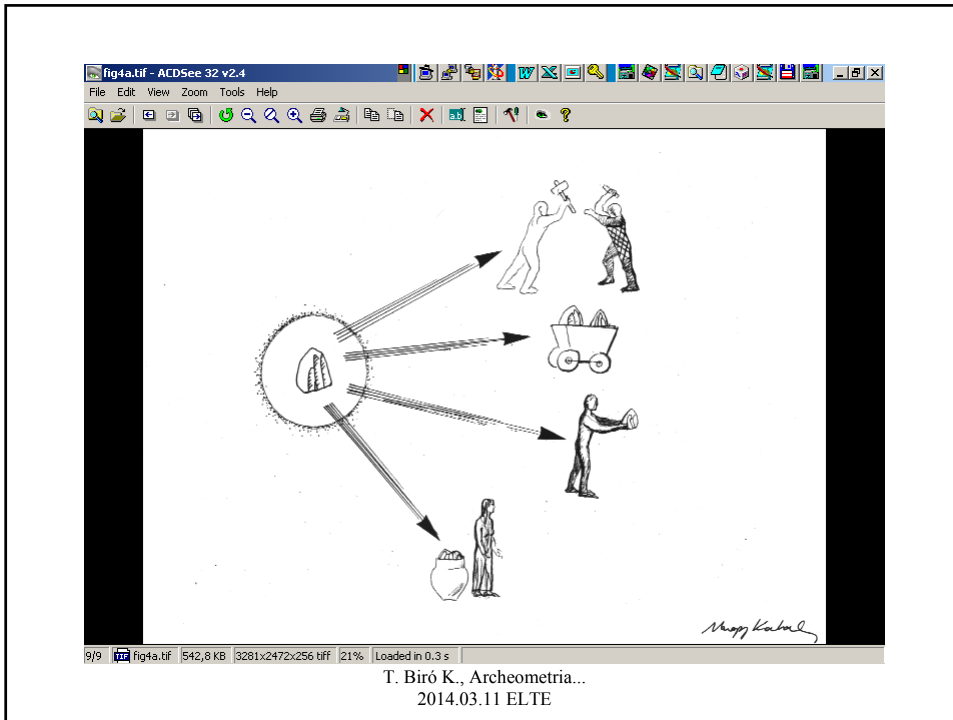

Pattintott kőeszközök 2.

Nyersanyagvizsgálatok

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

http://www.ace.hu/litot/index3.html - Microsoft Int...

Éjl Szerkesztés Nézet Kedvencek Eszközök Súgó

Vissza → Keresés Kedvencek Előzmények

Cím http://www.ace.hu/litot/index3.html Ugrás Hivatkozások

Bevezetés

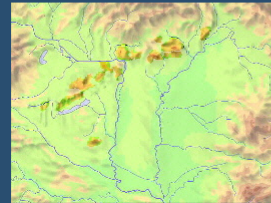

A régészeti leletek nyersanyaga által közvetített információ értékével régóta tisztában voltak és vannak a kutatók. Különösen értékes, világosan értelmezhető forrásoknak tekinthetjük a kőeszközök nyersanyagát, hiszen ebben az esetben a primer nyersanyag mechanikai átalakításáról van szó minden további kémiai beavatkozás nélkül. Ezért a kőanyag elsődlegesen alkalmas az egykori beszerzési források, ellátási körzetek vizsgálatára. Egy-egy őskori közösség tevékenységének hatóságáról először is éppen a használt nyersanyag geológiai forrásától való távolságának megismerésével közelíthetjük meg. Ehhez a nyersanyag egyértelmű elkülönítése, a forrás pontos meghatározása lenne az egyetlen feladat.

A paleolit kutatás megindulásakor, a század elejétől kezdve Magyarországon elsősorban geológusok dolgoztak a régészeti anyagokon. Ebből következően a természetudományos-geológiai szemlélet mindig is erős volt a hagyományos régészeti tipológia mellett. A geológusi szemléletből következően a kőeszköz nyersanyaga is korán kapott kiemelt figyelmet.

A tudományágak polarizálódásával a század közepe táján kis megtorpanás következett, majd a sorra

LITOTÉKA
A Magyar Nemzeti Múzeum
Kőeszköz Nyersanyag Gyűjteménye

Címoldal Tájégségek Lelőhelyek Kőzetfajták

Start | Eud... | Micr... | D:\t... | http... | ACE... | 8:14

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

http://www.ace.hu/litot/index3.html - Microsoft Int...

Éjl Szerkesztés Nézet Kedvencek Eszközök Súgó

Vissza → Keresés Kedvencek Előzmények

Cím http://www.ace.hu/litot/index3.html Ugrás Hivatkozások

Métra	Tájégség	Lék Sz.
Métra	Gyöngyösorszi - Dögút	L.86.040
Métra	Gyöngyösorszi - Dögút	L.86.041
Métra	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy	L.86.042
Métra	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy	L.86.043
Métra	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy	L.86.044
Métra	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy	L.86.045
Métra	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy	L.86.046

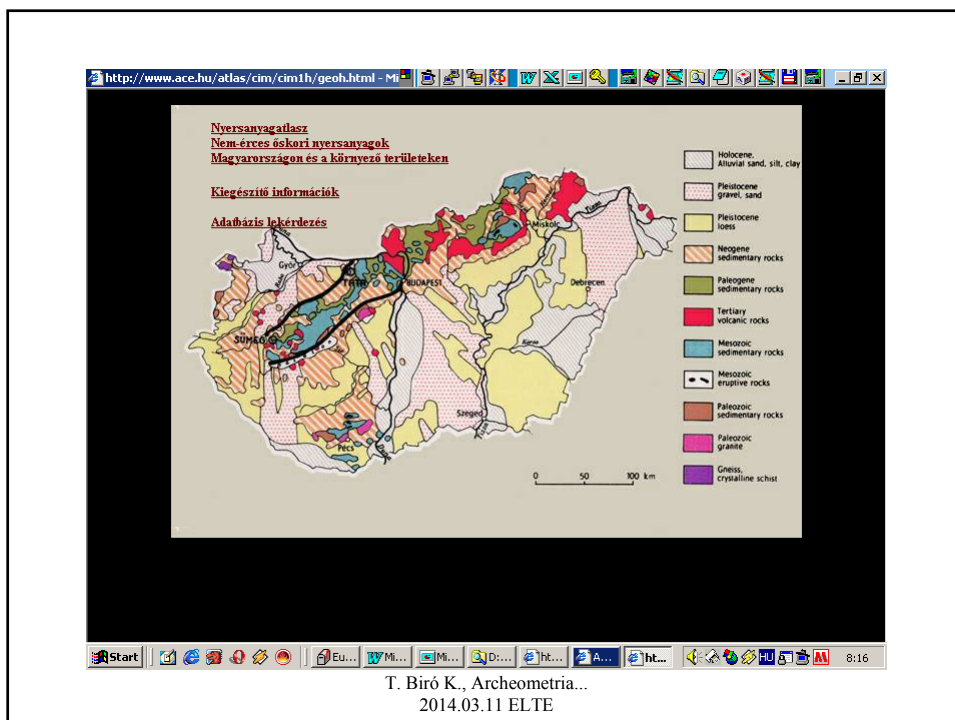
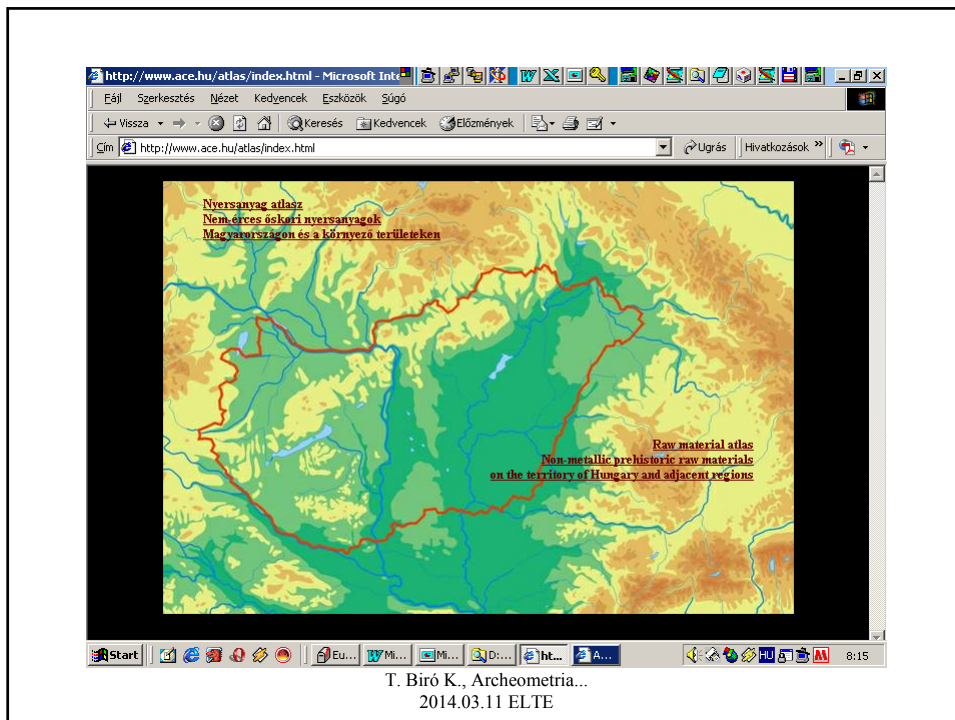
184-045

Név	Íáspis
Színrománák	-
Geológiai kor	miocén
Genetika	üledékes
Elterjedés	L
Helyi kitermelés	W
Litotéka ltsz.	L.86.045
Darab	2
Egyéb ltsz.	-
Ország	HUN
Régió	Métra
Lelőhely	Gyöngyösorszi - Éipatak völgy
Koordináta (lat)	N 47.50
Gyjtő	Biró K. - Dobosi V.
Koordináta (long)	E 19.54
Lelőhely jellege	SG, A
Leírás	homogén, tömör, kagylós törésű
Anyagvizsgálat	-
Vizsg. Szám	-
Csereanyag	T
Irodalom	Varga et al. 1975, Biró-Simán-Szakáll 1984

Címoldal Tájégségek Lelőhelyek Kőzetfajták

Start | Eud... | Micr... | D:\t... | http... | ACE... | 8:15

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

http://www.ace.hu/atlas/cim/cim2h/cimke2h1.htm

Nyersanyag atlasz
Nem-érces őskori nyersanyagok
Magyarországon és a környező területeken

Kőeszköz nyersanyagok   Mesterséges anyagok   egyéb

pattintott kőeszköz nyersanyagok   csiszolt kőeszköz nyersanyagok   szerszámkövek

Start   Eu...   Mi...   Dr...   ht...   A...   ht...   8:16

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

http://www.ace.hu/atlas/at/1-1/1-1h/1-1frmh.htm

obsidián

hidrotermális és limnikus kovaközetek

radiolit

tűskő

szarkakő

egyéb üledékes kovaközetek

hegykristály

„szelái kvarcporfir”

kvarcit

8:16

pattintott kőeszköz nyersanyagok

Chippes réze toolraw materials in Hungary
Key: ■ Obsidián ■ Radiolit ■ Szelái felhő porfyr ■ Limnisk and hidrotermális alkalis ■ Homotone chert ■ Fém ■ Ötör

Start   Eu...   Mi...   Dr...   ht...   A...   ht...   8:16

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

http://www.ace.hu/atlas/at/1-1/1-1h/1-1frmh.htm

obszidián	"szeletai kvarcporfir"	(váltósnév)
hidrotermális és limonikus kovaközetek	- nyersanyagforrás terület - bánya - műhely - régészeti lelőhely	- nyersanyag - oszszolat - eszköz - irodalom

radiolait

tűzkő

szarukő

egyéb üledékes
kovaközetek

hegykiistály

"szeletai kvarcporfir"

kvarcit

Rö lep

"Szeletai" kvarcporfir (felzites-sávós metarolit):

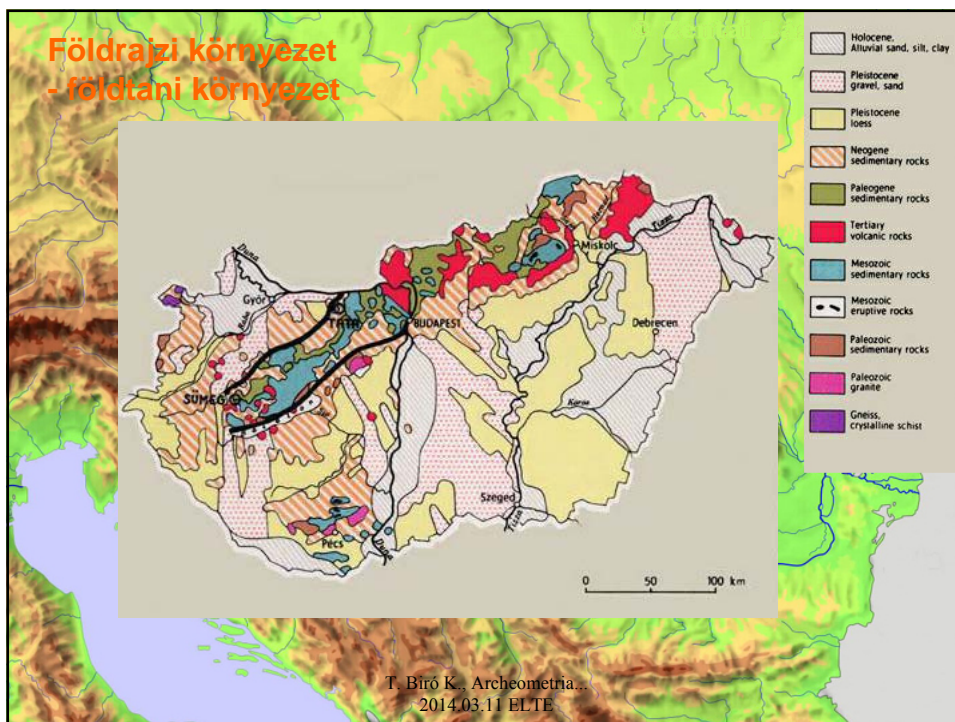
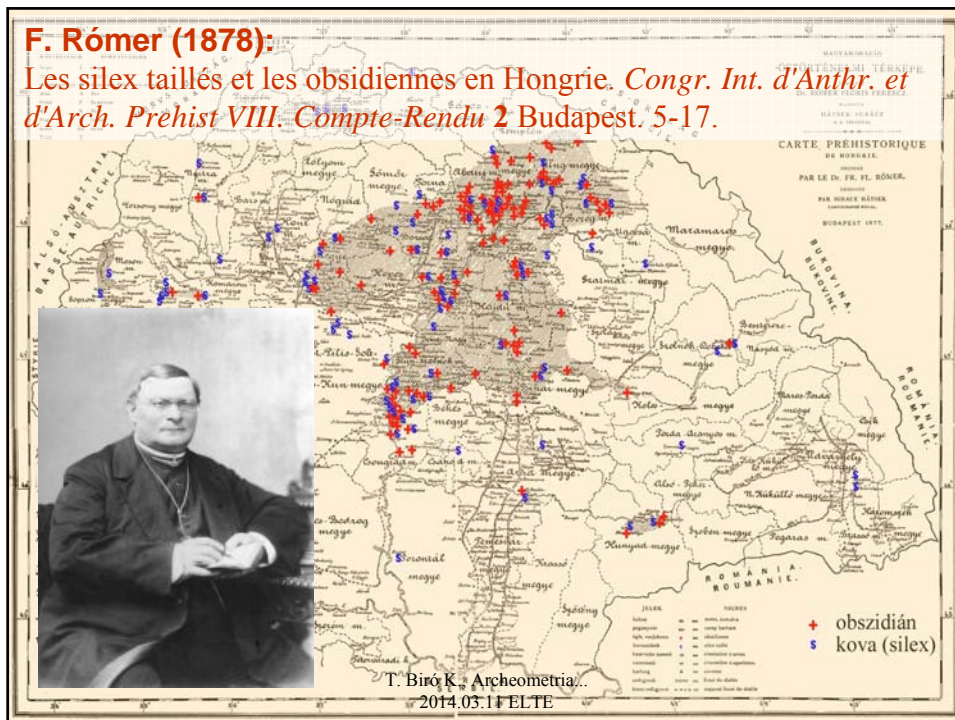
A "szeletai kvarcporfir" néven ismert nyersanyag egyike a magyarországi őskorban használt klasszikus nyersanyagoknak, egyben a magyarországi petroarcheológiai kutatások fejlődésének jellemző példája. A nyersanyagra már a legkorábbi paleolitik ásatások során felfigyelték, hiszen részben ez a kőzet szolgált a Miskolc-Bársoronyhízi szakócák nyersanyagául (Herman 1893), valamint az első, hitelesként elfogadott hazai őskövi ásatások (Szeleta-barlang) eszközeinek jellegzetes nyersanyaga (Kadic 1907). A szürke, levelesen elváló, zsírfényű nyersanyagot először tűzköként írta le Papp Károly a Bükk-hegység földtani viszonyainak ismertetése során (Papp 1907). A Bükk-hegység barlangjában talált őskövi eszközök anyagvizsgálata során Vendi Aladár a jellegzetes nyersanyagot "hamuszürke kalcedon"-ként ismertette (Vendi 1930, 1933). A nyersanyagforrás pontos helyét a hatvanas évek elején ismerték fel a miskolci Tettér-árokban. Tóth Lajos és Vértés László vizsgálatai lehetővé tették a nyersanyag pontosabb meghatározását. Röntgen-diffrakciós vizsgálata során kiderült, hogy ez a nyersanyag nem kovaközet, hanem a Bükk-hegység trász időszakbeli vulkáni tevékenységéhez kapcsolható gyengén átalakult magmás kőzet, amelyet az akkori nevezéktanban megfelelően "kvarcporfir"-ként írtak le. A nyersanyagvizsgálatok újraértékelése során Ravaszné Baranyai Lívia a modern nevezéktannak megfelelő névvel látta el a jól ismert nyersanyagot (Ravasz-Baranyai in Dobosi 1978). A nyersanyagot elsősorban a Bükk-hegység területén élő középső- és korai felső paleolitik kultúrák népe használta, mert kiválóan alkalmas bifaciális (két oldalról kialakított) eszközök készítésére. A nyersanyag őskövi elterjedéséről rendelkezésre álló adatokat legutóbb Simán Katalin gyűjtötte össze (Simán

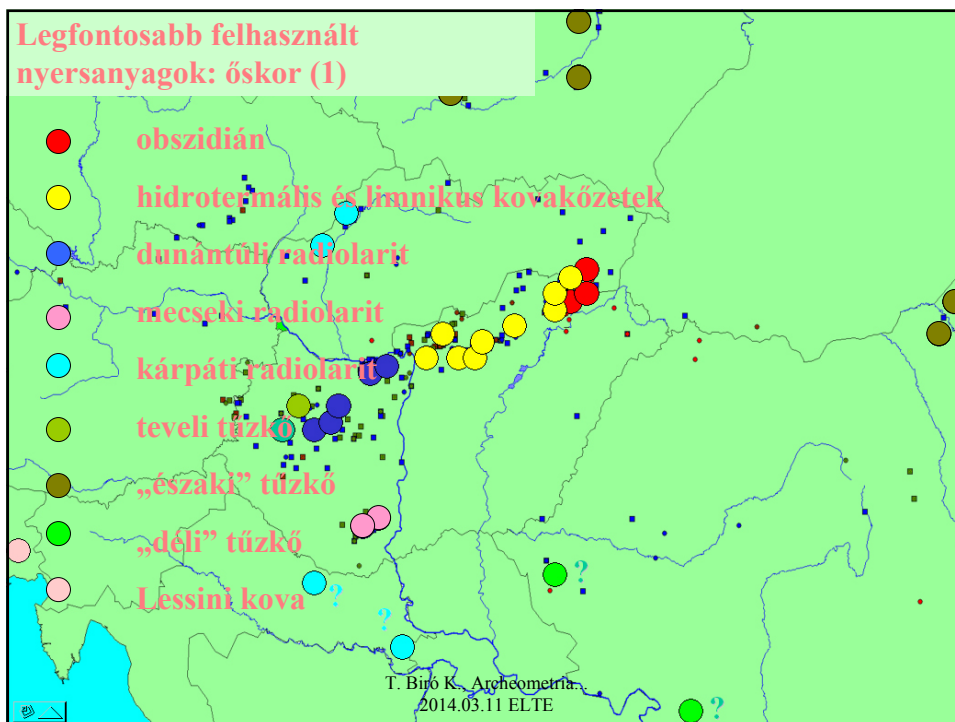
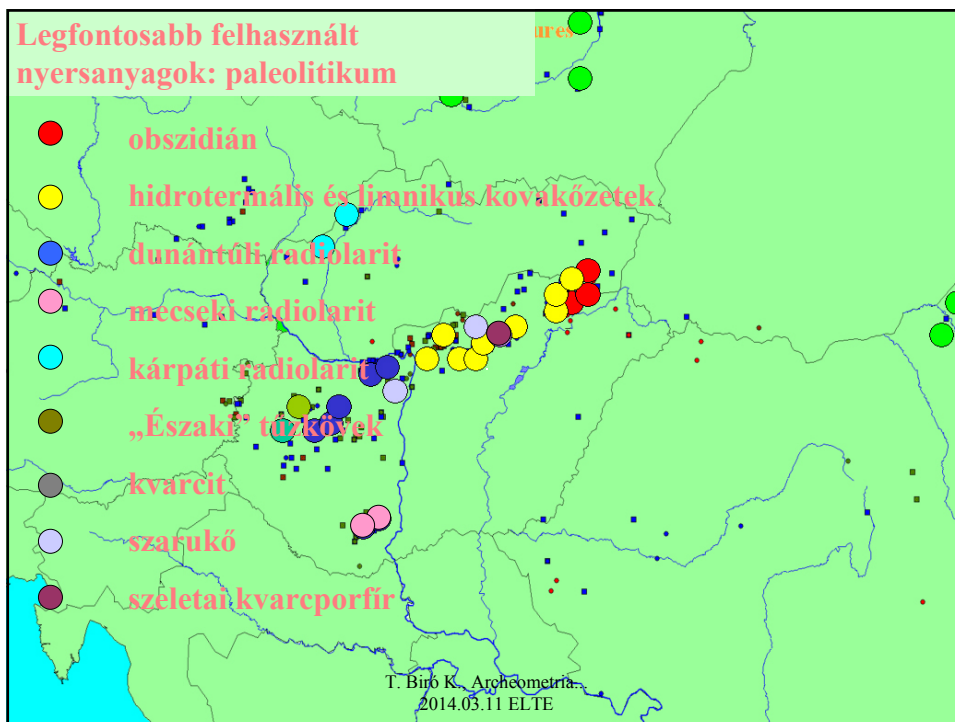
T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 2.

első nyersanyagelterjedési térkép

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE

Pattintott kőeszközök 2.

Nyersanyagvizsgálatok

Irodalom

BIRÓ 1998 T. Biró, Katalin Lithic implements and the circulation of raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic Period - Budapest Magyar Nemzeti Múzeum 1998 1-350

BIRÓ 2004 T. Biró, Katalin Provenancing: methods, possibilities, problems (Exchange and Cultural Contacts in the Neolithic Carpathian Basin and Around: Advances in the Research. 30th 11. 2002.) Antaeus Budapest 2004 27 95-110

BIRÓ et al. 2000 T. Biró, Katalin--T. Dobosi, Viola--Schléder, Zsolt LITOTHECA - Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum. Vol. II. - Budapest Magyar Nemzeti Múzeum 2000 1-320 BIRÓ--DOBOSI 1991 T. Biró Katalin--T. Dobosi Viola LITOTHECA - Comparative Raw Material Collection of the Hungarian National Museum - Budapest Magyar Nemzeti Múzeum 1991 1-268

BIRÓ--PÁLOSI 1986 T. Biró Katalin--Pálosi Márta A pattintott kőeszközök nyersanyagának forrásai Magyarországon MÁFIJ Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése Budapest 1986 407-435

DOBOSI 1978 T. Dobosi Viola A pattintott kőeszközök nyersanyagáról FolArch Folia Archaeologica Budapest 1978 29 7-19

T. Biró K., Archeometria...
2014.03.11 ELTE